

dernebb politikai rendszer. Az Erdélyben is berendezkedő Habsburg-hatalom végül a protestáns iskola-rendszer szétzilálásával lehetetlenné tette ennek az egyszerre „európai-ibb” és „magyarabb” modellnek a továbbélését, eszmei és gyakorlati kiérlelését.

SZELKE LÁSZLÓ

(*Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 364 oldal, 3480 Ft*)

NOVÁK ATTILA:

Theodor Herzl

A cionista mozgalom kétségtelenül mély nyomokat hagyott a 20. század történelmében. Ezt a lényegre törő kötetnek mindjárt a bevezetőjéből tárgyyszerű igazsággént előugró megállapítást valóban nehéz lenne vitatni, ugyanakkor nem minden ennyire nyilvánvaló ebben az összefüggésben. Az például talán már aligha ismert a szélesebb közvélemény előtt, hogy e nemzetközi viszonylatban megkerülhetetlenné vált politikai frontnak, a „Nagy Tervnek” és nagy megvalósulásnak az alapítója, irányítója, Theodor Herzl Budapesten látta meg a napvilágot, azaz tágabb értelemben magyar nyelvi és kulturális közegben. Herzl Tivadar-ként itt élt, *rész-szocializálódott* érettségiző koráig, következésképpen el-

engedhetetlenül a magyarországi „történeti életrajzok” egyikét kell képezze a róla szóló korszerű monográfia. Vagyis távoli szinterek faktora helyett esetleg eminensen „csupán” történeti tudatunknak valamelyik „külföldre szakadt hazánkfia” ő. Akinek a kapcsolata Kárpát-medencei „óhazájával” utóbb persze jócskán meglazult.

Mármost ennek a ténynek a forrásvidékét ezúttal alaposan és érdekesen körüljárja a tudomány! Ráadásul szerencsére korántsem fennhéjázva, hogy megint egyszer „mit adtunk a világnak” (telefonközpontot, C-vitamint, hidrogénbombát stb.), hanem a legszigorúbb forráskritikával és kutatói módszerességgel beszélve tárgyáról, mindenekelőtt tehát Theodor Herzl családi gyökereinek geográfiai szituálttságáról és gyermekkoráról. S ha eközben Bécs és az Osztrák–Magyar Monarchia századfordulós szellemi térképe is megalkotódik? Ki csodálkozna? – ha egyszer izgalmasan *globalizált* időszak (és államalakulat) fejleményeiről, illetve egy nemzetközi porondra teremtett és minden törekvésével oda is igyekvő személyiségről kerül szó. Novák ezt követően számos korabeli hivatkozást tárgyalásmenetének erőterébe vonva rekonstruálja, hogyan találkozott a nem ortodox zsidó családból származó Herzl az antiszemitizmus riasztó élményével, és miként jutott arra az elhatározásra, hogy önmaga és majdani társai

számára élethivatássá tegye azon kulturális, nyelvi és politikai szinten egyaránt értelmezhető cselekvési programot, amelynek elsődleges célja a diaszpórában élő és többféle-képp messzemenően veszélyeztetett zsidóság létfeltételeinek tulajdonképpen megalapozása, kivívása és biztosítása lett. A történész bemutatja, hogy innen már csaknem egyes-nes út vezetett a cionista mozgalomhoz, azonban azt sem hallgatja el, milyen sok nehézség iktatódott még közbe addig a pillanatig, míg 1948-ban az „Alapító Atya” képmása alatt bejelentették Izrael állam megalakulását. E sok nehézség mérföldköve által szegélyezett hosszú és rögzöttörténelmi útnak jó néhány állomása – mint például Párizs és a nagyhatalmi politika, a Dreyfus-ügy tanulságai, a bázeli kongresszus – éppúgy szerepel ebben az áttekintésben, mint ahogy Herzl tendenciózus irodalmi alkotásai (*Az új gettó; A zsidó állam; Ósújországi*) is behatóan sorra kerülnek, végképp kevésbé ismert, ám a politikusit szervesen kiegészítő oldaláról mutatva be a feldolgozott személyiséget.

„Az életrajz a történelem személyes arca” – olvasható mottóként a Történelmi Életrajzok kötetének hátlapján. Ha ez a sorozat nem is minden darabjára igaz ebben a jelképesen ünnepélyes formában, a szubjektív félelmes hosszúságú huszadik századhoz időben közeledve kétségkívül egyre könnyebbé válik a törté-

nész dolga. Faktuális rekonstrukció tekintetében. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan nehezedik munkája felelősségteljeség szempontjából. Elmondható, hogy Novák Artilla kiválóan – azaz tárgyilagos hangnemben, egyszersmind mélyen emberien (egyéni/műveltségi/kulturális motívációk mentén ábrázolva) – oldotta meg feladatát, Theodor Herzl, a mi Herzl Tivadarunk részletező, összehatásában mégis szikár portréjának megrajzolását. A nagy férfiú biográfija tulajdonképpen sok adattal, mégis szikáran, tömören, kivonatolhatóan: tudományos és „otthoni” olvasás során egyaránt jól használható formában áll előttünk.

ZSÁVOLYA ZOLTÁN

(*Vince Kiadó, Budapest, 2002, 192 oldal, 1995 Ft*)

SALLAI GERGELY:

Az első bécsi döntés

Sallai Gergely a kitartó kutatás és az alaposág mellett szerencsére a történetírói körültekintés és hitelesség megvalósításán is legalább akkora odafigyeléssel fáradozik. Az első bécsi döntés előzményeiről, körülményeiről és eredményeiről írt könyve ezért a részletek tisztázásának szándékán túl egyben hírt ad egy eredményteli történelmi pálya kezdetéről